

Късно откритие в правилното време

Има писатели, чиито личности стоят километри далеч от творчеството си. Има и такива, чиито личности и творчество са огледални едно на друго. Радой Ралин е от вторите. 2022 година беше изпълнена със събития, отбелязващи 100-годишнината от рождението на писателя. Един кратък обзор по повод би изглеждал така: „ПОДбудителите – 190 години сатира“ по повод сто години от рождението на Радой Ралин и деветдесет години от рождението на Марко Ганчев в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методиј“, Националната научна конференция „100 години Радой Ралин“ в Столична библиотека, юбилейното издание със събрани произведения на изд. „Милениум“ (ред. Любомир Гутев) и още едно със събрана лирика под съставителството на Божидар Кунчев, тематичните броеве на „Литературен вестник“ (бр. 21, 1–7.06.2022 г., ред. Пламен Дойнов) и сп. „Култура“ (бр. 6, май 2022 г.). Това са само някои от събитията, с които семейство, приятели и литератори отбелязаха рождението на един от най-емблематичните сатирици в България. Но дори и подобен неизчерпателен списък свидетелства за ролята на Радой Ралин в литературата и в обществото. В този смисъл съвсем спокойно можем да наречем изминалата година „година на Радой“, без излишни преувеличения и фанфари, със скромността, която самият писател е притежавал, засвидетелствана в безбройните разкази и истории на негови приятели и колеги. Но честването на сатирика не приключва с края на календарната година. В първата половина на 2023 г. излезе кавър фототипното издание „Две златни пародии за Властта и Идеала. Властутанка. Съвременна приказка за златната рибка; Златното руно. Опера за певци без глас“ и стихосбирката „Късно откритие“, в която подредбата и подборът на стихотворенията са направени от внучката на Радой Ралин – София Стоянова-Донева – и двете от изд. „Модерно изкуство“ (каквото впрочем е било и името на печатницата на бащата на Ралин – Стефан Димитров). София Стоянова казва в интервю, че след като през 1955 г. дядо ѝ сменя рождената си дата от 23 април 1922 г. на 22 април 1923 г., „може да се каже, че тази година [2023] пак е неговата 100-годишнина (сmee се)“¹. А в стихосбирката изрично е отбелязано още в началото – „По повод 100 години от рождението на Радой Ралин“. Но независимо дали 2022 или 2023 г. е годината на Радой Ралин, факт е, че това е един от многото поводи да препрочетем и да се (пре)запознаем с творчеството и по-специално с лириката на Радой Ралин.

Десетки изследователски книги и стотици студии са написани около творбите на Ралин. Само някои от тях включват: двете книги на Божидар Кунчев „Насаме с Гъливер. Лириката на Радой Ралин“ и „Насаме с Радой Ралин“; „Случайни „Лютти чушки“: 1968. Документи и спомени“ (съст. Пламен Дойнов); „Радой – смутителят на реда и тоягата на властта“ от Таня Стоянова и Стефан Стоянов; литературната анкета на Вихрен Чернокожев с Радой Ралин „Просто живях...“; „Обновяване на причините: Радой Ралин“ (съст. Пламен Дойнов), но и много други.

От друга страна, стотици, ако не и хиляди страници покриват жанровото разнообразие на Радой-Ралиновото творчество (имаме двата многожанрови тома „Избрани творби“ на изд. „Български писател“ от 1984 г., няколко преиздания на злощастните „Лютти чушки“ и други издания със събрани творби), десетки книги свидетелстват за личността му и разликите му произведения. Ралин е писател, недолюбван от властта, но обичан от хората, и това е общоизвестно. Епиграмите му са изгряли, но и пренасяни от уста на уста. Но „Късно откритие“ не е сборник с епиграми, нито чисто и просто преиздание на вече публикувани стихотворения.

След като образът на лирика, сатирика и епиграмиста е обговарян и мислен от толкова страни и автори, каква е целта за един нов, различен подбор от стихотворения, каквото е стихосбирката? На фона на десетките изследвания на творчеството на Радой Ралин и биографичните свидетелства в разговори и истории, неминуемо изниква един въпрос – „Какво ново?“. Какво ново може да предложи поредното издание със събрана лирика от големия сатирик? Очевидният отговор е, че стихосбирката съдържа няколко непубликувани досега стихотворения. Но разбира се, те могат да излязат и в периодичния печат, така че не това обяснява появата ѝ. Спрямо „Радой Ралин. Събрано. Юбилейно издание“ (изд. „Милениум“) и „Поезия“ (съст. Божидар Кунчев, изд. „Рива“) „Късно откритие“ носи една особеност и тя е свързана с личностно-биографичния елемент. Да носиш кръвта на Ралин, да се докосваш и ровиш из архивите му, да живееш там, където той е живял, безспорно оставя отпечатък. Но има и друго. Съпреживявайки света на дядо си по страниците на стихотворенията му, София споделя, че пътят ѝ из дебрите на творчеството му е бил и един

своеобразен път към нея самата.² Докато подборът на Божидар Кунчев предава представителни за цялата Ралинова лирика стихотворения, обхващайки всички тематични ядра, несъмнено с научна обосновка зад избора, стихотворенията в „Късно откритие“ са хем централни за лириката и живота на Ралин, хем ясно проличават интимните, семейните мотиви и послания, закодираны в почти всички от тях и изплитащи смислово означаваща нишка, пренасяща едно конкретно послание – на първо място, да бъдем човеци. Прочитът на София Стоянова вълнува и предизвиква индивидуална човешки опит, залагайки в основния корпус от размисли и въпроси тематичния кръговрат за семейството и духовното наследство, за децата и невинността, която въплъщават. Наред с големите теми за свободата, творчеството и ролята на човека в социума, наглед второстепенните нюанси

в стихотворенията на Ралин преобръщат акцентиранието на „главните“ и „второстепенните“ послания в лириката му. Именно това преобръщане на акцентите прави подбора на София Стоянова толкова личен и предизвиква и индивидуални, и универсални прочити у всеки читател. Тематичната нишка, която се прокрадва през почти всички стихотворения, доближава творчеството на големия сатирик и лирик до „малкия“ човек в ежедневие то с характерните душевни терзания и тежести в търсене на свободата, била тя личностна или общочовешка, и с пътуването към себе си. Благодарение на подредбата този нов прочит и преценка на творчеството му е възможен. Преценка не в смисъла на тотално предефиниране на посланията и пренакръване на мотивите в стиховете му, а по-скоро като изкристализиране, изплуване на повърхността на досега подводни тематични съзвездия. Но както подборът доближава творчеството на Ралин до дълбоко личните индивидуални преживявания на всеки свободомислещ човек и предизвиква да бъде лично изживяно, така той се откроява и със своето рога научно достояние. Пътешествието из света на лирика следва хронологичността на живота и формираща един животопис. Основните теми следват житейския порядък с неговите тематични центрове – етапите от живота, последвани от по-абстрактно-ценностните теми за природата, любовта, приятелството, свободата, старостта. Тези шест едри тематични ядра се разгръщат с плавни преливания между граничните стихотворения, а в широките идейни граници могат да се открият концентрирани тематични миницентрове. Например петте подредени последователно стихотворения „На Кин“, „На Стефан“, „Псалом“, „Детски плач“ и „Наследство“ представляват концентрацията на мотива за детското и предизвикателствата пред децата и възрастните в едни „чудати“ времена. В стихотворението „На Кин“ Радой Ралин поставя „предизвикателство спрямо тогавашния матричен образ на педагогическата „норманост“³, но извадено от контекста на времето си, стихотворението повдига универсалните човешки въпроси за отношенията между баща и син, за това кой чий учител е, за духовната бедност и съкровищата на детството. Докато Радой Ралин преобръща, предефинира и предизвиква ролята на учителя, очертавайки гетето като морален компас на родителя, умело заобикаляйки цензурата по това време, стихотворението заживява и в съвременето ни с равностоен смислов заряд. В същото време стихотворение като „Наследство“ насочва към по-отрицателните краски на родителството. То пъта дали бащинският дълг е изпълнен, но загатва и темата за старостта, която пък, от друга страна, е централна за края на стихосбирката: „Или съм просто лош баща?! Така ли е със твоите сувеници?! Дете, защо тъй рано остаря?“. А в предхождащото го стихотворение „Детски плач“ правото на живот, и по-конкретно правото на живот през погледа на детето (детето – символ на непокареното и невинността, но и на неопитността), като изконно право надделява – „Детето иска/ нищо на света да не умира./ Детето не признава друго право/ освен живота“. Така ясно личи как фигурите на децата и мотивът за детското са изрично поставени под лупа, но пренасящи различни послания във всяко от цитираните стихотворения.

Следващите две стихотворения „Препитание“ и „Участ“ от т.нар. „макротематичен цикъл“ (въпреки че не може да се постави ясна граница към кой от двата цикъла принадлежат, навлизайки равнопоставено и в двата) изграят ролята на гранични. Въпреки че централните мотиви са за изкуството, свободата и „добронамерените редактори“ („Участ“) в контекста

² Трамвай по желание. Епизод 461. БНР [онлайн]. 02.08.2022 (прегледан на 6.07.2023). Достъпен на: <https://bnr.bg/hristobotev/post/101685070/radoi-ralin>.

³ Георгиев-Тенева, О. 2022. Радой Ралин за и във образованието. В: Дойнов, П. (съст.), *Обновяване на причините: Радой Ралин*, София: Кралица Маб, 60.

на времето, децата отново се появяват, но като второстепенни фигури. Двете стихотворения сблъскват въведените вече идейно ключови за макроцикъла персонажи с предстоящите макротемати за природата и изкуството, които ще последват. Подобни аналогии могат да се направят из цялата стихосбирка, а нишката за човешката и милозливостта се тъче из редовете безпроблемно. Примерът на принципа с окръглянето и рамкирането на тематичния корпус за етапите от живота с микроконцентрациите около мотива за детството може да бъде повторен за всяко едно макро- и микроядро в книгата. Именно заради подобни застъпвания, навлизания и преминавания от едно в друго тематично ядро трудно може

еднозначно да четем лириката на Радой Ралин. И може би точно това е най-трудната задача на всеки съставител – да подбере показателни за цялостното му творчество стихотворения, но и леко забравени такива и да ги подреди така, че постепенно да разкриват душевния свят на поета сатирик (въпреки че творбите в „Късно откритие“ са основно изчистени от сатирични елементи, с някои изключения – „Далновидност“ например, където се прокрадва иронично-сатиричното) и експлицитно да пренесат „семейния“ образ на автора, като насладват и повдигат въпроси около общовалудни ценности. Освен трудностите при подбора и особената структура на стихосбирката „Късно откритие“, стихотворението, дало заглавието на книгата, я прави болезнено актуална. Въпреки че не е междинно спрямо подредбата на останалите стихотворения, своеобразно играе ролята на тематично събирателно за цялата стихосбирка. Именно то, със словосъчетанието „едно безкрайно непостижано“, носи „голям заряд, какъвто притежават неспирното движение на света, динамиката, необходимостта на живота и на самата поезия“⁴. Едноименното стихотворение обхваща целия тематичен спектър на стихосбирката и актуализира лириката на Радой Ралин в съвременния технологичен свят. Датирани 1964 г., стиховете „Света променят мислите и думите,/ но не шумът./ Съвременето ни е улично момиче,/ готово всекому срещу усмивка/ да се раздава“ като че ли са писани вчера.

В допълнение в послеслова на стихосбирката, озаглавен „Човешката пропорция“, Стефан Стефанов започва така: „В тези мръсни времена. Толкова мръсни с тази война – война срещу човешката пропорция. ... Война, която иска да изкорени хората и да унищожи всичко тяхно любимо“. Без да се правят гръмки сравнения, всички се досещаме коя е „тази война“ – тази, която се води недалеч от границите на България, но може и да е онази, която се разразява почти всяко лято по площадите, или онази вътре в нас самите, или дори онази между миналото и настоящето. Но независимо от това на кой фронт се води, посланието е ясно – да запазим „човешката пропорция“.

Стихосбирката „Късно откритие“ е късно откритие в правилното време. За пореден път утвърждава подобни инициативи за издаване на нови препрочетени, провидени и преживени книги със събрана лирика. Защото всеки подбор носи собствените си характеристики, собствения прочит на уж едни и същи стихове – веднъж на съставителя и втори път, на читателя. Такива ювелирни издания, накратко казано – направени както трябва – с подбор и подредба от София Стоянова-Донева, с посвещението от Кин Стоянов, послеслов от Стефан Стоянов, корица и оформление от Роман Кисъев, са нужни за литературното и гражданското ни самосъзнание сега повече от всякога. Дори и в издателския бизнес в България шеговито да се споменава, че всичко е на семейно-приятелски начала, то в този случай това, че стихосбирката е направена със семейна и приятелска любов, е печеливш подход.

НИЯ ХАРАЛАМПИЕВА

⁴ Кунчев, Б. 2023. Всичко му говореше. В: Дойнов, П. (съст.), *Обновяване на причините: Радой Ралин*, 20.

Радой Ралин, „Късно откритие“, подбор и подредба София Стоянова-Донева, изд. „Модерно изкуство“, 2023

¹ Калчева, В. София Стоянова, внучка на Радой Ралин: „Късно откритие“ излиза точно навреме. *Impressio* [онлайн]. 22.04.2023 (прегледан на 6.07.2023). Достъпен на: <https://impressio.dir.bg/interview/sofiya-stoyanova-vnuchka-na-radoy-ralin-kasno-otkritie-izliza-tochno-navreme>.